

Ο Κάδμος και η Αρμονία στο Ιερό των Μεγάλων Θεών της Σαμοθράκης

Διεθνές Συμπόσιο

Ευρωπαϊκή Φιλοσοφία, Ελληνική Μυθολογία και η μυστηριακή τους Φύση

Παρασκευή 18 Σεπτεμβρίου – Πνευματικό Κέντρο 'Ν. Β. Φαρδύς' Δήμου Σαμοθράκης

Ανοιχτή ομιλία του Δ. Μάτσα

Το Ιερό των Μεγάλων Θεών τοποθετημένο σε δυο πλαϊνές ρεματιές που σχηματίζουν οι πρόποδες της κορυφής *Αι-Γιώργης* πολύ κοντά στην παραλία, έχει την αναμφισβήτητη αύρα του ιερού χώρου η οποία ενοποιεί τις θεϊκές δυνάμεις της γης, του ουρανού και της θάλασσας. Οι ανασκαφές εδώ άρχισαν την πέμπτη δεκαετία του 19^{ου} αι., αλλά το 1863 η ανεύρεση της Νίκης έκανε τη Σαμοθράκη περισσότερο γνωστή στο αρχαιολογικό κοινό και όχι μόνο· η ανασκαφική έρευνα αι. έκανε το ιερό τον περισσότερο ερευνημένο αρχαιολογικό χώρο της Σαμοθράκης, κι έναν από τους καλά ερευνημένους χώρους στην Ελλάδα. Πέρα από τη μνημειακή δημοσίευση του Alexander Conze στα 1875 και 1880, η δημοσίευση των αποτελεσμάτων της αρχαιολογικής έρευνας και κυρίως αυτής από το Ινστιτούτο Καλών Τεχνών του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης που συνεχίζεται ως τις μέρες μας έχει περιλάβει μερικά από τα σημαντικότερα κτίρια λατρείας της κεντρικής ρεματιάς και του ανατολικού ορίου του ιερού. Παρά τα όποια προβλήματα τεκμηρίωσης των αρχαιολογικών δεδομένων, η γνώση μας για τα μνημεία και συνολικά το ιερό έχει αυξηθεί σημαντικά· ωστόσο, οι ερμηνείες μας για τη λατρεία και τα μυστήρια στηρίζονται σε υποθέσεις, ενώ το περιορισμένο corpus των αναφορών της αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας δύσκολα διασταυρώνεται με τα αρχαιολογικά ευρήματα. Η αποψινή παρουσίαση κινείται σ' αυτό το πλαίσιο, της αναζήτησης δηλαδή σύγκλισης ανάμεσα στην αρχαιολογική πραγματικότητα και τη γραπτή παράδοση με άξονα της συζήτησης την παρουσία του Κάδμου και της Αρμονίας στο Ιερό των Μεγάλων Θεών.

Μετά τη σύντομη αυτή εισαγωγή, ακολουθούν δυο ενότητες, η πρώτη από τις οποίες που αφορά τη γραπτή παράδοση επικεντρώνεται σε δυο κυρίως πηγές: τον Διόδωρο Σικελιώτη, ο οποίος έγραψε στα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ.· η δεύτερη πηγή είναι ο Νόννος, ο οποίος είναι αρκετά μεταγενέστερος (V αι. μ.Χ.).

Η δεύτερη ενότητα της αποψινής παρουσίασης επικεντρώνεται σε δυο από τα μνημεία του Ιερού των Μεγάλων Θεών και τα στοιχεία τους, τα οποία ενδεχομένως συνδέονται με την ηρωική μυθολογία του νησιού και κυρίως τον Κάδμο και την Αρμονία.

Πρώτα λοιπόν ο μύθος. Η αρπαγή της Ευρώπης από τον Δία, προκάλεσε τη διασπορά των αδελφών της Κάδμου, Φοίνικα και Κίλικα, και την αναζήτησή της σε διάφορα μέρη του κόσμου· απ' αυτούς ο Κάδμος έφτασε στη Θράκη και τη Σαμοθράκη, πριν πάει στους Δελφούς και τη Θήβα ή αποβιβαστεί στη Λιβύη. Στη Σαμοθράκη ο Κάδμος συνάντησε αρχικά την Ηλέκτρα, κόρη του Τιτάνα Άτλαντα. Για την Αρμονία, η οποία κατοικούσε στη Σαμοθράκη, λέγεται ότι ήταν αδελφή του Δαρδάνου και του Ιασίωνα, κόρη της Ηλέκτρας και του Δία ή καρπός του παράνομου έρωτα του Άρη και της Αφροδίτης. Και στις δυο εκδοχές ο χώρος στον οποίο μεγαλώνει η Αρμονία είναι η Σαμοθράκη, είτε ως γη της μητέρας της Ηλέκτρας ή ως το νησί που βρίσκεται κοντά στον ουρανό εξαιτίας τους ύψους και της ακραίας θέσης του και επιλέχτηκε από τους γονείς Άρη και Αφροδίτη. Η οικογένεια της Αρμονίας, τα αδέρφια της Δάρδανος και Ιασίων και η μητέρα της Ηλέκτρα, αποκάλυψε και προστάτησε τα μυστήρια της Μητέρας των Θεών και των Μεγάλων Θεών και διέδωσαν τις τελετουργίες τους σε διάφορα μέρη του κόσμου. Ανάμεσα στους ξένους, ο Κάδμος είναι

ο πρώτος που μυήθηκε στα μυστήρια του νησιού τα οποία υπήρχαν εδώ από παλιά, αλλά κάποια εποχή αποκαλύφθηκαν από τον Δία στον Ιασίωνα, γιο δικό του και της Ηλέκτρας, και έγιναν μ' αυτόν τον τρόπο προσιτά στους ξένους. Στη Σαμοθράκη έφταναν οι *ποντοπλάνητοι* (*ποντοπλάνητος* = αυτός που πλανιέται στη θάλασσα), όπως ο Κάδμος, στους οποίους η μύηση εξασφάλιζε μεγαλύτερη σιγουριά στους κινδύνους της θάλασσας. Αφού πέρασε ο Κάδμος από την τελετουργία της μύησης παντρεύεται την Αρμονία, ή την απάγει, με συμβουλή της Αθηνάς, και στη συνέχεια, μετά το ταξίδι προς τους Δελφούς, καταλήγει στη Θήβα. Οι αφηγήσεις της παράδοσης συμφωνούν στο ότι στη γιορτή του γάμου ήταν παρόντες και πρόσφεραν δώρα οι θεοί. Ο γάμος της Αρμονίας λίγο-λίγο πήρε τη μορφή ενός μύθου που θεμελίωσε τη σωστή σχέση ανάμεσα στον ουρανό και τη γη, από τους κατοίκους της οποίας οι θεοί άρχισαν να απομακρύνονται μετά τον γάμο, αφού όμως με τη συμμετοχή τους σ' αυτόν έθεσαν τις συνθήκες της ζωής των ανθρώπων.

Ο Διόδωρος Σικελιώτης είναι ο μόνος, ανάμεσα σε όσους τοποθετούν τον γάμο του Κάδμου και της Αρμονίας στη Σαμοθράκη, ο οποίος διηγείται τις λεπτομέρειες της εξέλιξης αυτής της γιορτής. Αφού περιγράφει τον κατακλυσμό που έπληξε τη Σαμοθράκη σε πρωιμότερους χρόνους, τη διάσωση των κατοίκων και τη δημιουργία πολιτείας από τον Σάωνα, ο Διόδωρος αναφέρεται στους Δάρδανο, Ιασίωνα και Αρμονία, παιδιά του Διός και της Ηλέκτρας, της κόρης του Άτλαντα. Ο Ιασίων θεωρείται ο πρώτος που μύησε ξένους και μ' αυτό τον τρόπο η τελετή απέκτησε μεγάλη φήμη. Σύμφωνα με τη διήγησή του Διοδώρου, οι θεοί παρακάθησαν τότε για πρώτη φορά ένα τραπέζι γάμου. Η Δήμητρα χάρισε τον σπόρο του σιταριού, ο Ερμής τη λύρα, η Αθηνά το περιδέριον, τον πέπλο και τους αυλούς. Η μητέρα της νύφης πρόσφερε τα *ιέρα* της Μεγάλης Μητέρας των Θεών με τα κύμβαλα, τα τύμπανα και ό, τι είναι απαραίτητο για τα όργια. Ο Απόλλων έπαιξε μουσική με το έγχορδο όργανό του, οι Μούσες με τους αυλούς τους, ενώ οι άλλοι θεοί ήταν ομόφωνα υπέρ αυτού του γάμου. Μετά το τραπέζι οι σύζυγοι εγκατέλειψαν το νησί και ο Κάδμος, ακολουθώντας τον χρησμό του θεού ίδρυσε τη Θήβα. Η ουσία του μύθου αναφέρεται και στην εισαγωγή στη γη του θεσμού του γάμου, όπου οι θεοί δώρισαν στους ανθρώπους κάτι πολύ πέρα από τη γνώση μιας πρακτικής για τα γαμήλια τραπέζια προσφέροντας έναν τρόπο συνέχειας διαμέσου των γενεών και κατά συνέπεια ζωής μετά τον θάνατο. Μια άλλη άποψη του συγκεκριμένου γάμου είναι ότι οι θεοί κατέβηκαν τότε στη γη για να εισάγουν σημαντικές καινοτομίες στο διατροφικό πεδίο: η Δήμητρα που ερωτεύτηκε τον Ιασίωνα, τον αδελφό της Αρμονίας, έδωσε το πρώτο στάχυ του σιταριού. Με αυτό το δώρο που έφτασε στη Σαμοθράκη σε εποχή μεταγενέστερη από τους κατακλυσμούς (πρβλ. την παράδοση που αναγνώριζε στον Ιασίωνα έναν αγρότη από την Κρήτη, ο οποίος μετά τον κατακλυσμό βρήκε στην Κρήτη το σιτάρι) εισάχθηκε στη γη η καλλιέργεια των δημητριακών και καθιερώθηκε γι' αυτό τον λόγο η διατροφική διαφορά ανάμεσα στους θεούς και τους ανθρώπους. Ο Διόδωρος διηγείται ότι ο Ιασίων μετά τον έρωτα με τη Δήμητρα παντρεύτηκε την Κυβέλη από την οποία απέκτησε έναν γιο, τον Κορύβαντα.

Η ιστορία του Κάδμου και της Αρμονίας και η σχέση της με τα μυστήρια είναι πολύ παλαιότερη από τον Διόδωρο. Όπως μας πληροφορεί ένας σχολιαστής των *Φοινισσών* του Ευριπίδη, ο Έφορος (ca. 400-330 π.Χ.) αναφέρει ότι η Αρμονία ήταν παιδί της Ηλέκτρας, κόρης του Άτλαντος, την οποία ο απήγαγε ο Κάδμος όταν έπλευσε στη Σαμοθράκη και ότι ακόμα τώρα στη Σαμοθράκη την αναζητούν στις γιορτές τους. Το τελευταίο έχει θεωρηθεί ένδειξη ότι οι μυσούμενοι στα Μυστήρια της Σαμοθράκης έψαχναν την Αρμονία και ότι ένα ιερό δράμα που παρίστανε τον γάμο της με τον Κάδμο αναφερόταν στην κορύφωση της τελετής της μύησης. Πάντως, δεν φαίνεται πιθανόν ότι ο Έφορος θα αποκάλυπτε το

περιεχόμενο μιας μυστικής τελετουργίας, ενώ η χρήση της λέξης *έορται*, αντί των λέξεων *τελεται* ή *μυστήρια* φαίνεται ότι αναφέρεται σε δημόσιες γιορτές.

Σύμφωνα με τον Νόννο, ο Κάδμος οδηγείται από τους ανέμους στην ακτή της Σαμοθράκης, όπου τον υποδέχονται οι Κορύβαντες που τον ξυπνούν με τον πολεμικό τους χορό. Όπως είναι γνωστό, ως Κορύβαντες αναφέρονταν και οι Μεγάλοι Θεοί της Σαμοθράκης. Ο ένοπλος χορός των Κορυβάντων είναι ο Κνωσιακός, αυτόν που χόρευαν στην Κρήτη για να κρατούν κρυμμένη την παρουσία του νεογέννητου Δία, το οποίο τους είχε εμπιστευτεί η Ρέα. Ο Κάδμος οδηγείται στο παλάτι της Αρμονίας, όπου τον υποδέχεται η Ηλέκτρα, η οποία πείθει την Αρμονία, κόρη του Άρη και της Αφροδίτης, να υπακούσει στη θέληση των θεών και να γίνει γυναίκα του Κάδμου. Στη συνέχεια η Αρμονία ακολουθεί τον Κάδμο στο θαλασσινό του ταξίδι. Για τα γεγονότα που ακολούθησαν και για τον γάμο ο Νόννος δίνει δυο εκδοχές: σύμφωνα με τη μια το ζευγάρι έφτασε στην Ελλάδα, σύμφωνα με την άλλη εξαιτίας της τρικυμίας έφτασαν στη Λιβύη.

Τα συμπεράσματα από τη μυθική παράδοση μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

1. Τα κείμενα συμφωνούν α) στην αιτία της περιπλάνησης του Κάδμου, δηλ. την απαγωγή της Ευρώπης β) στην άφιξή του στη Σαμοθράκη, όπου βρίσκει την Αρμονία.
2. Μετά την ανεύρεση της τελευταίας τα κείμενα διαφέρουν παρουσιάζοντας τρεις εκδοχές: α) ο Κάδμος απαγάγει την κόρη της Ηλέκτρας, φεύγει από τη Σαμοθράκη και φτάνει στη Θήβα χωρίς να γίνεται αναφορά εκεί στον γάμο· β) ο ήρωας παντρεύεται στη Σαμοθράκη την κόρη της Ηλέκτρας και του Δία και μετά τον γάμο φτάνει στη Θήβα· γ) ο ήρωας με τη θέληση των θεών παίρνει την κόρη του Άρη και της Αφροδίτης και την παντρεύεται μετά την άφιξη στη Θήβα ή στη Λιβύη.
3. Οι αθάνατοι στη διάρκεια αυτής της πρώτης γιορτής του γάμου έθεσαν τους κανόνες του πώς θα ζουν οι θνητοί, οριοθετώντας τον κόσμο των τελευταίων απ' αυτόν των Αθανάτων· οι δυο κόσμοι ενώνονται μέσω της θέσπισης μιας σωστής σχέσης ή αρμονίας. Ο γάμος της Αρμονίας αποτέλεσε στιγμή μεγάλης σπουδαιότητας στην ιστορία της μουσικής και στον σχηματισμό της κοσμικής τάξης.
4. Η εισαγωγή της καλλιέργειας δημητριακών πάνω στη γη, από την οποία οι άνθρωποι παράγουν την τροφή που τους κάνει θνητούς, αποκλείει στο εξής τη δυνατότητα να κάθονται στο ίδιο τραπέζι θνητοί και αθάνατοι.

Σε συνέχεια αυτής της μυθολογικής επισκόπησης, θα προχωρήσουμε τώρα στα δεδομένα της αρχαιολογικής έρευνας στο Ιερό των Μεγάλων Θεών και στην ερμηνεία τους σε σχέση με τον μύθο, όσο αφορά τον Κάδμο και την Αρμονία. Θα επικεντρωθούμε σε δυο σημαντικά κτίρια της κεντρικής ρεματίας του ιερού, το *Κτίριο του Τελετουργικού Χορού* και το κτίριο που είναι γνωστό σήμερα ως το *Ίερόν*.

Προηγουμένως όμως θα ήθελα να κάνω μια αναφορά στις Κρητικές σχέσεις του μύθου σε συνδυασμό με τα μινωικά ευρήματα που πρόσφατα έχουν έρθει στο φως στη Σαμοθράκη, και ιδιαίτερα σ' ένα μικρό τμήμα ενός ανακτορικού αρχείου, που βρέθηκε στο *Μικρό Βουνί*, για πρώτη φορά τόσο μακριά από την Κρήτη και συνδέθηκε με το Ανάκτορο της Κνωσού. Η ερμηνεία του συνέδεσε τη λειτουργία θρησκευτικών συμβόλων με τις οικονομικές δραστηριότητες των Μινωικών ανακτόρων και με μια διαχρονική 'ποιότητα' της Σαμοθράκης, η αντανάκλαση της οποίας αποτυπώνεται στη μυθολογία και την κοσμολογική σημασία του νησιού. Ο γνωστός θρησκευτικός συμβολισμός του Μινωικού στερεότυπου Προσφοράς, το πρώτο μέρος του οποίου εμφανίζεται στην πλειονότητα του

αρχαιακού υλικού, κάνει εξαιρετικά πιθανή την υπόθεση ότι αυτό το υλικό σχετίζεται τουλάχιστον εν μέρει μ' ένα θρησκευτικό (ιερό) θεσμό ή ίδρυμα. Τα αρχαιολογικά δεδομένα, όπως η πολύ πρώιμη παρουσία της Γραμμικής Α, δείχνουν τον οικονομικό προσανατολισμό της επιχείρησης, η οποία πιθανότατα επικεντρωνόταν στην προμήθεια μετάλλων και θα μπορούσε να έχει τη μορφή των μεγάλων ποντοπόρων ταξιδιών.

Μια από τις τελευταίες αρχιτεκτονικές αποκαλύψεις στο Ιερό των Μεγάλων Θεών είναι η νέα αποκατάσταση του *Κτιρίου του Τελετουργικού Χορού*. Ήταν ένα μεγάλο μαρμάρινο κλειστό κτίριο που είχε ένα προστώο στη βορειοδυτική στενή πλευρά. Η δυτική αίθουσα είχε μαρμάρινο δάπεδο, ενώ η ανατολική είχε δάπεδο σε ελαφρά ψηλότερο επίπεδο στρωμένο με μωσαϊκό. Το *Κτίριο του Τελετουργικού Χορού* φαίνεται ότι ήταν το μεγαλύτερο μαρμάρινο κτίριο στο ιερό και έφερε πλούσια γλυπτή διακόσμηση. Ο θριγκός που περιλαμβάνει τριταίνωτο επιστύλιο, ζωφόρο, γεισίποδες και μονόλιθο γείσο-υδρορρόη, περιέβαλε όλο το κτίριο. Η P. W. Lehmann είχε προτείνει ότι αυτό χρησιμοποιούνταν για την εκτέλεση τελετουργικών χορών και στη διάρκεια της ετήσιας γιορτής για την παράσταση ενός τελετουργικού δράματος με τον γάμο του Κάδμου και της Αρμονίας. Πρόσφατα το κτίριο ταυτίστηκε με το Τελεστήριο, όπου γινόταν η μύηση. Σύμφωνα με τον μελετητή της λατρείας στο Ιερό των Μεγάλων Θεών K. Clinton, ο οποίος πιστεύει ότι η τελετή στη Σαμοθράκη έπαιρνε τη μορφή της αναζήτησης της Αρμονίας που κατέληγε στην «επιφάνειά» της μαζί με τον απαγωγέα της και τους αδελφούς της, η ζωφόρος πρέπει να αντανάκλα την τελετουργία στο εσωτερικό του, ενώ ο ίδιος συμφώνησε με τη P. W. Lehmann ότι ο χορός μπορεί να ερμηνευτεί ως ο γαμήλιος χορός στον γάμο του Κάδμου και της Αρμονίας. Ωστόσο, η περιοχή του *Κτιρίου του Τελετουργικού Χορού* ήταν τόπος τελετουργιών οι οποίες περιλάμβαναν θυσίες ζώων και προσφορές από τον 7^ο αι. π.Χ. Η χρήση της περιοχής αυτής για θυσίες συνεχίστηκε με τη δημιουργία δυο βόθρων άγνωστης χρονολόγησης (Αρχαϊκή περίοδος;) που προορίζονταν για προσφορές ή το χύσιμο του αίματος των θυμάτων. Το επόμενο στάδιο της λατρευτικής χρήσης αυτής της περιοχής αντιπροσωπεύεται από την κατασκευή στο τρίτο τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. του κτιρίου που είναι γνωστό σήμερα ως το *Κτίριο του Τελετουργικού Χορού*, στο κέντρο της δυτικής αίθουσας του οποίου υπήρχαν δυο βόθροι στο δάπεδο, οι οποίοι σχετίζονται με τη λατρεία της Κυβέλης, της Ηλέκτρας και των παιδιών της. Τα στοιχεία τελετουργικής δραστηριότητας που βρέθηκαν στο κτίριο μαζί με λίγα κατασκευαστικά παράλληλα είναι συμβατά και με τη χρήση του για «θυσίες και συγκεντρώσεις τελετουργιών».

Το μεγαλύτερο τμήμα, αν όχι όλη η διακόσμηση της ζωφόρου αποτελούνταν από μια συνεχή και ομοιόμορφη ροή χορευτριών, οι οποίες κινούνται σε δυο κατευθύνσεις, αρχίζοντας στη νοτιοδυτική γωνία και συγκλίνοντας προς το κέντρο της πρόσοψης, στη βορειοδυτική στενή πλευρά. Μόνο ένα τμήμα (1/10) της αρχικής έκτασης της ζωφόρου διασώζεται συνολικού μήκους 14-15 μ., ενώ το αρχικό μήκος της ζωφόρου εκτιμάται σε 114-115 μ., όπου πρέπει να υπήρχαν 912-920 χορεύτριες. Η ζωφόρος περιλαμβάνει ένα πλήθος από χορούς, καθώς η απεικόνιση των χορευτριών διαρθρώνεται σε μια σειρά από μικρές και μεγάλες ομάδες – οκτώ και εννιά μορφές για κάθε ομάδα, κάθε μια από τις οποίες αποτελείται από μια μουσικό-χορεύτρια (*χορηγός*) που ακολουθείται από χορεύτριες. Οι πόλοι των νέων γυναικών στη ζωφόρο και ο τελετουργικός χαρακτήρας της ενδυμασίας τους, χαρακτηρίζουν επίσης τους χορούς τους ως τελετουργία στο πλαίσιο της λατρείας της Μεγάλης Μητέρας. Ανάμεσα στις χορεύτριες της ζωφόρου υπάρχουν τρεις μουσικοί που παίζουν κιθάρα, διπλό αυλό και τύμπανο, όργανα που βρίσκονται στον κύκλο της Κυβέλης. Στον βαθμό που ο χορός των νεαρών γυναικών αντανάκλα μια πραγματική τελετουργία η οποία λάβαινε χώρα στο ιερό και απεικονίζεται στη ζωφόρο, θυμίζει τη

ζωφόρο των Παναθηναίων ψηλά στους τοίχους του σηκού του Παρθενώνα. Πραγματικά, το μόνο προηγούμενο αναπαράστασης μιας τελετουργίας στην γλυπτή ζωφόρο ενός κτιρίου αποτελεί η ζωφόρος του Παρθενώνα, όπου η πομπή επίσης αρχίζει στη ΝΔ γωνία του ναού και κορυφώνεται στην πρόσοψη, όπου συγκλίνουν οι δυο γραμμές των θνητών μορφών και η τελετουργική πράξη τελείται παρουσία των θεών του Ολύμπου. Οι ήρεμες μορφές της ζωφόρου του Προπύλου συνιστούν ένα περαιτέρω παράλληλο στις ήρεμες θνητές μορφές που πλαισιώνουν τους θεούς στην ανατολική ζωφόρο του Παρθενώνα, όπως οι χορεύτριες της Σαμοθράκης πιθανόν να πλαισίωναν τις παρούσες θεότητες σε ένα, χαμένο σήμερα, κεντρικό τμήμα της ζωφόρου πάνω από την πρόσοψη.

Η ανακάλυψη στην Αρχαία Πόλη της Σαμοθράκης μιας επιτύμβιας στήλης (2^{ος} αι. π.Χ.) με την επιγραφή *Κορράνη Ίερά*, ίσως μας οδηγεί στις γυναίκες που χόρευαν στα Μυστήρια της Σαμοθράκης. Ο τίτλος *Ίερά* θα μπορούσε να ανήκει στις γυναίκες αυτές, οι οποίες λειτουργούσαν για τους τελετουργικούς χορούς που συνόδευαν τη μύηση. *Ίεροι* και *Ίεραί* έπαιζαν σημαντικό ρόλο σε μια άλλη σπουδαία μυστηριακή λατρεία, τα Μυστήρια των Μεγάλων Θεών στην Ανδανία, τα οποία ο Πausανίας θεωρεί δεύτερα σε σεμνότητα μετά τα Ελευσίνια. Οι *Ίεραί* διακρίνονται σε δυο κατηγορίες, *αί δέ ίεραί αί μὲν γυναῖκες* και *αί δὲ παῖδες*, δηλαδή ενήλικες γυναίκες και κορίτσια. Δεν υπάρχουν πληροφορίες για των καθήκοντα των Ιερών Γυναικών πέρα από τη θέση τους στην πομπή. Όμως θα ήταν παράξενο, με δεδομένη την εξέχουσα θέση τους στην πομπή, αν δεν είχαν άλλο ρόλο, και φαίνεται φυσικό να υποτεθεί ότι ο σημαντικότερος ρόλος των Ιερών Γυναικών ήταν ο τελετουργικός χορός που συνόδευε τις θυσίες και τη μυστηριακή τελετουργία.

Η οροφή του προστώου του *Κτιρίου του Τελετουργικού Χορού* καταλαμβάνεται από τρεις ομάδες φατνωμάτων διαφορετικού μεγέθους. Σύμφωνα με την P. W. Lehmann, το πρόγραμμα της διακόσμησης της φατνωματικής οροφής περιλάμβανε αναπαράσταση θεοτήτων, μυθικών μορφών και ηρωικών μυστών. Τα γλυπτά που σώζονται (τρία στη Βιέννη τέσσερα στη Σαμοθράκη και πέντε στη Θάσο) είναι αποσπασματικά καλύμματα που ανήκουν στο μικρότερο (τετράγωνου σχήματος) μέγεθος, τα οποία διακοσμούνταν με ανάγλυφα κεφάλια. Σ' αυτά αναγνωρίστηκαν η Ηλέκτρα, η Αρμονία, ο Αξιόκερσος-Άδης, ο Ηρακλής και ο Ιάσοντας, αρχηγός των Αργοναυτών. Μια νεότερη άποψη περιέλαβε απεικόνιση προσώπων της Μακεδονικής Αυλής, όπως ο Φίλιππος Γ' Αρριδαίος, ο μεγαλύτερος γιος του Φιλίππου Β', του θεωρούμενου αναθέτη του *Κτιρίου του Τελετουργικού Χορού*, αντί του Ιάσωνα, και η μητέρα του Φιλίππου Β' Ευρυδίκη.

Λίγο νοτιότερα από το *Κτίριο του Τελετουργικού Χορού* βρίσκεται το *Ίερόν*, το οποίο άρχισε να κατασκευάζεται στο τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ. ή λίγο αργότερα· είναι ένα από τα πιο εντυπωσιακά οικοδομήματα του ιερού και αποτελείται από μια Δωρική κιονοστοιχία από έξι κίονες κι έναν μακρύ σηκό· το νότιο άκρο του τελευταίου καταλαμβάνεται από μια εγγεγραμμένη αψίδα, ενώ κατά μήκος των μακρών τοίχων υπήρχαν δυο σειρές από μαρμάρινα έδρανα. Ο ναός ανασκάφηκε από τους Αυστριακούς το 1873 και 1875 και από τους Αμερικανούς ανάμεσα στα 1948 και 1953. Τα ευρήματα των Αυστριακών ανασκαφών βρίσκονται στη Βιέννη και την Κωνσταντινούπολη, ενώ αυτά των Αμερικανών στη Σαμοθράκη. Η λειτουργία του *Ίεροῦ* παραμένει αδιευκρίνιστη. Οι τελευταίοι του ανασκαφείς K. και P. Lehmann θεώρησαν το *Ίερόν* ως το κτίριο του τελικού σταδίου της μύησης, της *Έποπτείας*. Νεότεροι μελετητές το θεώρησαν ναό αφιερωμένο στη λατρεία του Σαράπιδος και της Ίσιδος ή ναό προς τιμήν του Διονύσου (με βάση κυρίως τα Διονυσιακά θέματα στη σωζόμενη γλυπτή διακόσμηση) ή των Μεγάλων Θεών – Καβείρων, ως Διονυσιακού χαρακτήρα αγαθοεργών θεοτήτων της γονιμότητας και της ευφορίας. Αν η

αψίδα του *Ιεροῦ* είναι σκόπιμη μίμηση μιας σπηλιάς παραπέμποντας σε σχέση με μαντεία, κάποιος θα μπορούσε να σκεφτεί τον μαντικό χαρακτήρα της λατρείας του Σαράπιδος, μολονότι η αψίδα ως αναπαράσταση της μυθικής σπηλιάς των Καβείρων θα μπορούσε να παραπέμπει σε ναό των Καβείρων.

Η γλυπτή διακόσμηση στου κτιρίου περιλάμβανε τα ακρωτήρια της στέγης, τα γλυπτά των αετωμάτων, και τα ανάγλυφα των καλυμμάτων των φατνωμάτων της οροφής του προστώου και του προνάου.

Στο βόρειο αέτωμα η P. W. Lehmann αναγνώρισε την παράσταση ενός μύθου που σχετίζεται με την καθιέρωση της μυστηριακής λατρείας στη Σαμοθράκη κι ερμήνευσε τη σκηνή ως την ανατροφή του Ηετίωνα (Ιασίωνα), γιου του Διός και της Ηλέκτρας παρουσία των Ωρών, των Μοιρών και των Χαρίτων. Από τις 13 μορφές του αετώματος, το κοριτσάκι (I) στην αριστερή γωνία είναι η Αρμονία. Το νήπιο που αποκαθίσταται στη δεξιά γωνία (XIII) είναι ο Δάρδανος. Το βρέφος που κρατά η Δίκη, κεντρική μορφή του αετώματος (VII), πρέπει να είναι ο Ηετίων. Οι τρεις ντυμένες γυναικείες μορφές αριστερά της κεντρικής μορφής είναι οι Ώρες (IV-VI), από τις οποίες η καθιστή μορφή που χαρακτηρίζεται από το τσαμπί σταφυλιού ταυτίστηκε με την Καρπώ, την Ώρα της ευφορίας. Παρόμοια, η τριάδα των γυναικείων μορφών (VIII-X) που αντιστοιχούν στις Ώρες στο δεξί τμήμα του αετώματος ταυτίστηκαν οι Χάριτες. Από τα δυο αντιθετικά ζευγάρια των ξαπλωμένων μορφών στις θέσεις II-III και XI-XII, αυτές που βρίσκονται δεξιά αναφέρονται στο περιβάλλον της Σαμοθράκης, η προσωποποίηση του όρου Σαώκη (XII) και ο επώνυμος ήρωας Σάων. Οι αντίστοιχες μορφές στο αριστερό τμήμα του αετώματος (III-II) είναι ο Ωκεανός με την σύζυγό του Τηθύ.

Πρόσφατα επιχειρήθηκε μια διαφορετική αποκατάσταση με 12 μορφές και πρότεινε δυο άλλες πιθανές ερμηνείες. Όσο αφορά την αποκατάσταση, απομάκρυνε το νήπιο από τη δεξιά γωνία του αετώματος και στη θέση αυτή τοποθετεί το αριστερό πόδι μιας ιματιοφόρου ξαπλωμένης στο έδαφος μορφής, ενώ οι διπλάνες μορφές, τις οποίες η Lehmann ταύτισε με την προσωποποίηση του όρου Σαώκη και τον επώνυμο ήρωα Σάωνα, θεωρήθηκαν προσωποποίηση της Αφθονίας και του Νείλου αντίστοιχα. Η όρθια μορφή (μορφή VIII), η οποία είχε αποκατασταθεί πριν ως γυναικεία, είναι πιθανότερο ανδρική (Ερμής ή ένας από τους Διοσκούρους, ή μήπως ο Κάδμος, όπως έχει προταθεί επίσης;). Αλλαγή φύλου είναι πιθανή για την όρθια μορφή (VI και V αντίστοιχα) που ταυτίστηκε με Σάραπι, ενώ τα κομμάτια μιας όρθιας ντυμένης γυναίκας που βρίσκονται στη Βιέννη τοποθετήθηκαν για πρώτη φορά κοντά στο κέντρο του αετώματος (μορφή VI).

Η οροφή του προνάου περιλάμβανε διαφόρων μεγεθών φατνώματα, τα μεγαλύτερα από τα οποία δέχονταν ξεχωριστά δουλεμένα καλύμματα με τα ανάγλυφα των κενταύρων, τέσσερα γωνιακά με παράσταση κενταύρου που καλπάζει. Πρόσφατα, εντοπίστηκε στο Μουσείο Καβάλας κι' ένα μικρό κάλυμμα τετράγωνου φατνώματος με πιθανή παράσταση κεφαλής Αφροδίτης.

Από τη σύντομη αυτή επισκόπηση των φιλολογικών και αρχαιολογικών πηγών έγιναν σαφείς οι αβεβαιότητες της αρχαιολογικής μαρτυρίας που οφείλονται κυρίως στον αποσπασματικό χαρακτήρα της. Όμως σε συνδυασμό με την επίσης αποσπασματική γραμματειακή παράδοση, η οποία με τη σειρά της χαρακτηρίζεται από πολλές διαφορετικές εκδοχές, μπορούμε να σχηματίσουμε μια γενική εικόνα για την παρουσία της Αρμονίας και του Κάδμου και τη σημασία που είχε ο γάμος τους στα μυστήρια γενικά και στα μυστήρια της Σαμοθράκης ειδικότερα.